

ни; створенню умов для життя та розвитку людини у екологічно безпечному середовищі; запобіганню незворотній втраті частини біоценозів та генофонду країни; відновленню біогеохімічного кругообігу у навколишньому природному середовищі, зменшенню загрози деградації та втрати родючості ґрунтів; удосконаленню природоохоронної нормативно-правової бази та її гармонізації з міжнародною; посиленню узгодженості діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій у розв'язанні проблем екологічної безпеки України.

Природа, що зберігається на територіях природно-заповідного фонду та інших складових екомережі, має ще багато не усвідомлених людиною цінностей, тому зберегти природу і в подальшому виявити ці цінності — наш священний обов'язок.

Література

1. Національна доповідь України про гармонізацію життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі: Спец. вид. до 5-ї Всеєвр. конф. міністрів навколишнього середовища «Довкілля для Європи». — К., 2003.
2. Закон України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки» від 21 вересня 2000 року.
3. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 року (з наступними змінами та доповненнями).
4. Закон України «Про екологічну мережу України» від 24 червня 2004 року.

УДК 349.42

Г. М. Єрмілова

ЗЕМЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

При вивченні земельних ресурсів з метою вироблення підходів до обґрунтування напрямів економічно найдоцільнішого їх використання виникає необхідність заздалегідь з'ясувати місце і роль землі в житті людини, в суспільному виробництві, розглянути ті специфічні властивості і особливості, які виділяють землю серед інших умов, ресурсів і засобів виробництва, а також визначають у кожному конкретному випадку своєрідність напрямів використання землі і роблять можливим дослідження якнайкращих способів реалізації її потенційних можливостей.

У сільському господарстві земля є активним елементом виробництва, його основним засобом. Це і визначає виключно велике її економічне значення. Специфічна роль і характер використання землі в сільському господарстві обумовлені особливостями її як предмета і знаряддя праці і, отже, як засобу виробництва. Розгляд властивостей і особливостей землі слід вести в тому аспекті, який пов'язує ці властивості з їх господарським використанням.

© Г. М. Єрмілова, 2005

Земля передусім не є продуктом праці: отже, вона не може бути відтворена, замінена яким-небудь іншим засобом виробництва, збільшена в розмірах або переміщувана в просторі за бажанням людини. Все це накладає свій відбиток на особливостях функціонування її в сільськогосподарському виробництві, визначає в практиці той або інший підхід до організації її використання як засобу виробництва, знаряддя праці, предмета праці і зрештою впливає на результати виробництва.

Питання про природне поняття землі не нове. Теоретичну основу воно мало в багатьох роботах економістів і в подальшому стало предметом спеціального дослідження в юридичній літературі [1].

Земля як об'єкт земельних відносин займає домінуюче становище в складі природного комплексу. Земельний кодекс України не визначає поняття землі ані як об'єкта права власності, ані як об'єкта природи. Це дещо дивно, тому що, наприклад, Лісовий кодекс, Кодекс про надра містять поняття відповідних природних ресурсів, що є самостійними, але нерозривно зв'язаними з землею. Земельний кодекс України дає визначення тільки поняттю «земельна ділянка». А саме, згідно зі ст. 79 кодексу земельна ділянка — це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами [2].

Законодавче закріплення розгорненого визначення поняття землі як об'єкта земельних відносин уявляється доцільним і необхідним, оскільки воно дозволяє чітко визначити межі правової регламентації відповідних відносин.

Розгорнене визначення землі пропонує В. І. Андрейцев: земля (в юридичному значенні) — головна територіально-просторова частина довкілля (навколишнього природного середовища) у межах території України, матеріальна основа її територіальної цілісності, суверенітету й національної безпеки, що характеризується особливістю природної структури — ґрунтового покриву, розміщення, поширення рослинності, водних об'єктів, корисних копалин та інших ресурсів, які формують сферу життя для людини та інших живих організмів, природні властивості якої використовуються на праві загального землекористування, диференціюється на окремі земельні ділянки (частини), які перебувають у власності українського народу або уповноваженого ним органу — держави для задоволення загальнолюдських інтересів або на праві приватної власності з метою забезпечення корпоративних і особистих прав людини та права комунальної власності територіальних громад як матеріальної основи місцевого самоврядування, виступає основним засобом виробництва у сільському господарстві та інших галузях господарювання, операційною базою для системи розселення, в тому числі садовничьких поселень, розміщення галузей народного господарства, державного матеріального резерву та шляхів сполучення, є невід'ємною умовою, місцем, засобом і джерелом існування живих організмів, життєдіяльності людини, забезпечення її духовних і матеріальних потреб і вимагає у разі деградації вжиття заходів щодо відвернення небезпечного впливу на населення та якість довкілля [3].

У структурі земельного фонду особливе місце посідають землі сільськогос-

подарського призначення, які пов'язані зі сферою сільськогосподарського виробництва і які на сьогоднішній день є основною категорією земель, що забезпечують проведення земельної і аграрної реформ. До земель сільськогосподарського призначення належать усі землі, основним цільовим призначенням яких є їх використання в сільському господарстві. Відповідно до ст. 22 Земельного кодексу землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури або призначені для цих цілей. Виходячи з цього, можна визначити дві основні правові ознаки земель сільськогосподарського призначення — надання для потреб сільського господарства, а також використання у сфері сільськогосподарського виробництва. Виходить, що для визначення приналежності земель до земель сільськогосподарського призначення досить наявності однієї з названих ознак. Проте аналіз чинного законодавства свідчить про домінування ознаки призначення земель для потреб сільського господарства. Такий висновок ґрунтується на тому, що землі, придатні і призначені для потреб сільського господарства, повинні надаватися перш за все для сільськогосподарських цілей. Визначення земель, придатних для потреб сільського господарства, провадиться на підставі даних державного земельного кадастру. Земельний кадастр містить сукупність відомостей і документів про місце розташування та правовий режим цих ділянок, їх оцінку, класифікацію земель, кількісну та якісну характеристику, розподіл серед власників землі та землекористувачів (ст. 193 ЗКУ). Використовуючи такі відомості, перш за все дані бонітування ґрунтів (ст. 199 ЗКУ) та економічної оцінки земель (ст. 200 ЗКУ), відповідні органи виконавчої влади та місцевого самоврядування приймають рішення про переведення земель несільськогосподарського призначення до складу земель сільськогосподарського призначення.

В ст. 23 Земельного кодексу міститься рекомендаційна норма про збереження при можливості фонду сільськогосподарських земель та уникнення їх необґрунтованого вилучення для несільськогосподарських потреб, тобто для будівництва промислових підприємств, об'єктів житлово-комунального господарства, залізниць і автомобільних шляхів, ліній електропередачі та зв'язку, магістральних трубопроводів, а також для інших потреб, не пов'язаних з веденням сільськогосподарського виробництва, надаються переважно несільськогосподарські угіддя або сільськогосподарські угіддя гіршої якості.

Земля в сільськогосподарському виробництві є незамінним чинником завдяки особливостям, серед яких найчастіше вирізняються: обмеженість (незмінність кількості), непереміщуваність, невідтворюваність, незнищуваність, практична невичерпність її продуктивної сили [4].

Однією з головних характеристик земель сільськогосподарського призначення є ґрунтова. Земля як поверхневий шар функціонує за законами природного розвитку, взаємодіє з іншими природними ресурсами. Значну частину земної поверхні займає ґрунт — природне утворення, що складається з генетично пов'язаних обріїв, які формуються внаслідок перетворення поверхневих шарів

і атмосфери під впливом води, повітря й живих організмів; має родючість [5]. Уперше в земельному законодавстві України ґрунти визнано «об'єктом особливої охорони» (ст. 168 Земельного кодексу), адже коли йдеться про виконання землями сільськогосподарського призначення функції основного засобу виробництва, то мається на увазі реалізація природної властивості родючості саме ґрунтів. Тому їх охоронний режим повинен бути особливо суворим, детально врегульованим спеціальним законом [6].

Землі сільськогосподарського призначення мають не лише незамінне економічне значення, а й є неоціненним екологічним скарбом народу України. Тому не випадково збережено їх загальний пріоритетний правовий режим, а також визначено його істотні особливості. Але, на наш погляд, не зовсім зрозуміло, чому землі сільськогосподарського призначення не можуть знаходитися у власності іноземних осіб, а також використовуватися останніми на умовах оренди, якщо вони призначені для товарного сільськогосподарського виробництва. У підтримку вищесказаному можна зазначити, що, по-перше, іноземці не можуть вивезти землю за кордон, навіть якщо захочуть це зробити, тому що вона має властивість непереміщуваності. По-друге, існують держави, де іноземці мають можливість придбати сільськогосподарські землі у власність (наприклад, Іспанія, Австралія, ряд штатів США і т. д.), і це аж ніяк не шкодить ні державі, ні громадянам цих країн. По-третє, необхідно зобов'язати іноземців використовувати ці землі тільки за цільовим призначенням. У випадку порушення цього принципу землі повинні підлягати вилученню спеціально на те уповноваженими державними органами. По-четверте, земельні ділянки повинні надаватися в розмірах не більших за ті, які встановлені для громадян України. А також землі сільськогосподарського призначення повинні надаватися іноземцям і особам без громадянства тільки за умови, що вони мають сільськогосподарську освіту чи досвід роботи в сільському господарстві. По-п'яте, іноземний громадянин, особа без громадянства будуть займатися виробництвом сільськогосподарської продукції, яка буде залишатися на території України, або треба на законодавчому рівні встановити максимальні розміри сільськогосподарської продукції, що може бути експортована за межі України. По-шосте, дані суб'єкти будуть вкладати кошти в розвиток свого аграрного виробництва, використовувати сучасні технології, передову техніку, першокласні насіння, залучати іноземний капітал і т. д. По-сьоме, з'являться додаткові робочі місця для наших сільських громадян. По-восьме, з'явиться здорова конкуренція з вітчизняними сільськогосподарськими виробниками. По-дев'яте, будуть сплачуватися податки в скарбницю нашої держави і т. д.

Земельні відносини завжди були і залишаються одними з центральних і вирішальних при проведенні радикальних соціально-економічних перетворень. Сучасні земельні проблеми в Україні віддзеркалюють всю складність процесу формування ринкової економіки. Від них значною мірою залежить добробут народу, вирішення складного завдання — його продовольчого забезпечення. Тому не випадково зараз земельні відносини набули гострого політичного та економічного характеру.

Література

1. Аксенов Г. А. Земельные правоотношения в СССР. — М., 1958. — 356 с.; Веденичев П. Ф. Земельные ресурсы Украинской ССР и их хозяйственное использование. — К.: Наук. думка, 1972. — 346 с.; Оптимизация использования и охраны земельных ресурсов / Под ред. В. П. Цемко. — К.: Наук. думка, 1989. — 292 с.; Титова П. Земля як об'єкт правового регулювання // Право України. — 1998. — № 4. — С. 10–15; Шульга М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях. — Х.: Консум, 1998. — 224 с.; Михайлова С. В. Соціальне значення землі // Проблеми законності. — 2000. — № 44. — С. 92–95 та ін.
2. Земельний кодекс України. — Х.: Одисей, 2002. — 600 с.
3. Екологічне право: Особлива частина: Підруч. для студ. юрид. вузів і фак.: Повний акад. курс / За ред. В. І. Андрейцева. — К.: Істина, 2001. — С. 206.
4. Аграрне право України: Підручник / За ред. О. О. Погрібного. — К.: Істина, 2004. — С. 213.
5. Советский энциклопедический словарь. — М., 1986. — С. 1048.
6. Титова П. Новий Земельний кодекс України: екологізація його норм // Підприємство, господарство і право. — 2002. — № 7. — С. 94–96.

УДК 349.412:502

А. Й. Годовашок

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ПРАВ НА ЗЕМЛІ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Поведінка суб'єктів прав на землі природно-заповідного фонду значною мірою впливає на стан самого природно-заповідного фонду. Саме від неї залежить: чи зможуть наступні покоління побачити усю красу та незайманість тих небагатьох куточків природи, що належать до природно-заповідного фонду України. Тому питання щодо особливостей правового статусу суб'єктів прав на землі носить актуальний характер як для нашого сьогодення, так і для майбутнього. Завдяки праву визначається міра можливої та належної поведінки суб'єктів, що сприяє оптимальному використанню, збереженню та відтворенню природно-заповідного фонду.

Досить багато літератури та наукових праць присвячено визначенню статусу суб'єктів прав. Що ж стосується прав на землі, то окремі питання щодо правового статусу суб'єктів розроблялися такими вченими, як І. І. Каракаш, В. В. Петров, Н. Р. Малишева, Ю. С. Колбасов, С. О. Боголюбов, Ю. О. Вовк, Ю. С. Шемшученко, П. О. Гвоздик та ін.

В правових відносинах беруть участь громадяни і утворені ними для своїх приватних та суспільних інтересів організації: держава та її органи, підприємства, установи і т. д. Для участі у правовідносинах особи та організації повинні мати певні якості, що визнані та встановлені законом для всіх і кожного з майбутніх учасників правовідносин. Сукупність цих якостей і утворює правосуб'єктність особи чи організації. Таким чином, суб'єктами права є особи або організації, за якими законом визнана особлива юридична властивість правосуб'єктності, що дає їм можливість брати участь в різноманітних правовідносинах з іншими особами та організаціями [1].